Gondolatok két könyvről

Oktatás – Biztonság – Honvédelem

A kötet, mely a Történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára sorozatban a tizedik, egy, 1997. április 4-én Oktatás – Biztonság – Védelem címmel tartott országos tanácskozás eredménye. A szerkesztő (és a konferencia-szervezők) érdeme, hogy megrendezték ezt a konferenciát, s anyagát kibővítve közreadták. Szabolcs Ottó, a sorozat szerkesztője a kötet rövid előszavában a téma időszerűségét hangsúlyozza két szempontból. Egyrészt mert a honvédség szerkezetében végbemenő jelentős átalakulások nagyon is érdeklik a tanulókat, másrészt a biztonság, honvédelem kérdésköre külön fejezetet kapott az 1998-ban bevezetésre kerülő Nemzeti Alaptantervben. A recenzens kiemeli a szerkesztőnek és a szerzőknek a témaválasztással kapcsolatos érdemeit is. Az országos tanácskozáson elhangzott előadások kiegészülnek a legfontosabb időszerű információkkal. Ezek képezik a kötet második részét.

Gazdag Ferenc Magyarország NATO-aspirációiról foglalja össze gondolatait. A konferencia időpontjában a közvélemény-kutatási adatok a „csatlakozáspártiak" győzelmét jelezték egy kiírásra kerülő népszavazáson. Ennek ellenére a szerző úgy látja, hogy a magyar közvélemény tájékozottsága az Észak-Atlanti Szerződéses Szervezettel kapcsolatban ijesztően alacsony. Az emberek NATO-képe sematikus, elavult és hamis. A közember a NATO-t általában egyszerű katonai szervezetnek gondolja, amelynek fő feladata a kollektív önvédelem. Holott e megállapítást meg kell előzze egy másik, az, hogy a katonai szervezet csak eszköz azoknak a közös demokratikus értékeknek és az ezekből fakadó közös érdekeknek a védelmére, amelyek a szövetség tagjait a védelmi szükségletnél is szorosabban összefűzik. Gazdag siet leszögezni: erről nem a társadalom tehet. Ismeretes, a népszavazáson a „csatlakozáspártiak" győztek. Ez a tény azonban nem teszi időszerűtlenné a szerző azon gondolatait, amelyeket NATO-tagságunk remélt hozadékaként fogalmaz meg. A csatlakozás költségei kapcsán hangsúlyozza, hogy a kompatibilitás inkább vezetési illeszkedést, kommunikációt, nyelvismeretet jelent, s csak kismértékben fegyverzeti vagy felszerelésbeli azonosságot. Ismerteti álláspontját a nukleáris fegyverek telepítésének kérdésében, s érveket sorol fel a semlegesség jelenlegi esélyeit latolgatókkal szemben.

Matus János témája a biztonság és a biztonságpolitika. A szerző rövid történelmi visszapillantásában felvillantja a biztonságkutatás eddigi tapasztalatait. A biztonságpolitikai kutatás egy adott ország biztonságát kettős összefüggésrendszerben vizsgálja: először a biztonság fenntartására irányuló nemzeti erőfeszítések rendszerében, másodszor az adott nemzetközi rendszer keretében, ahol az ország elhelyezkedik, szubregionális, regionális vagy globális méretekben. Mindkét összefüggésrendszerben figyelembe kell venni történelmi, politikai, gazdasági, katonai, technológiai, jogi, szociológiai és lélektani szempontokat. Vagyis, a szerző a nemzetbiztonsági kutatómunka multidiszciplináris jellegét hangsúlyozza, majd definiálja a biztonságpolitika fogalmát és sorra veszi azokat az értékeket, amelyek annak defenzív, illetve offenzív irányultságát alkotják.

Nagy László Magyarország euro-atlanti integrációjának egyik jelentős összetevőjéről, a katonai integráció lehetőségeiről ad áttekintést. Először általánosságban elemzi az Európában kialakult biztonságpolitikai helyzetet, majd összeveti a katonai integrációval kapcsolatos álláspontokat a kibővülő intézményrendszer, illetve a csatlakozni kívánó fél szemszögéből. Ezen

belül a NATO-ra összpontosítja a figyelmét, de kitér a biztonság más nemzetközi intézményeire is. A legfontosabb következtetéseit így foglalja össze:

– Európában visszafordíthatatlan folyamatként halad előre az integráció;

– Magyarországnak elemi érdeke, hogy ebbe a folyamatba bekapcsolódjon;

– hazánk az integrációt a maga komplex értelmezésében tekinti az előrelépés eszközének;

– a biztonságon belül a katonai tényezők csökkenő jelentőségűek, de még fontos szerepet játszanak;

– a Magyar Köztársaság része kíván lenni a katonai integrációs folyamatnak is;

– a Magyar Köztársaságnak jó esélyei vannak arra, hogy az első körben felvételt nyerjen a NATO-ba.

Szabolcs Ottó a hazafias, honvédelmi nevelés kérdéseiről elmélkedik a megújuló iskolában. Álláspontja szerint ez nem reszortfeladat, nem csupán egyik vagy másik tantárgy sajátja, hanem a pedagógiai munka teljességét átitató egyik fő feladat. A szerző egyaránt bírálja a nevelésalapú, illetve az oktatásalapú hazafiság kialakítását egyoldalúságaik és labilitásuk miatt. Előnyben részesíti azt a szemléletet, amely a hazafias nevelést egyre inkább bevonja a képességfejlesztő pedagógia tárgykörébe és mindennapi, folyamatos feladatként fogja fel. Jelzi az új tantervi struktúrában rejlő lehetőségeket, ugyanakkor felhívja a figyelmet a direkt és az indirekt hatások arányának a fontosságára, az aránytévesztés veszélyeire.

A kötet második része fontos ismereteket tartalmaz *Honvédelem '96*, illetve *Haderő-átalakítás 1995–2005* címmel.

Röviden összefoglalva: a kötet szakmailag megalapozott, új ismereteket is nyújtó, igen hasznos munka.

Oktatás – Biztonság – Honvédelem. Szerk.: SZABOLCS OTTÓ. ELTE BTK–MTT Tanári Tagozat, Bp. 1997. 110 old.

Biztonságpolitika

A recenzens nem kis érdeklődéssel vette kezébe a Biztonságpolitika című könyvet, tudván, hogy e problematika a keleti rendszer összeomlását követő új világhelyzetben új megközelítéseket igényel, s azt is, hogy mennyi előítélet és tévedés vár e téren megszüntetésre, helyesbítésre. A kötet ismertetésének bevezetőjében szeretném előrebocsátani: a könyv anyaga mindvégig fenntartotta a figyelmemet. Szabolcs Ottónak, a téma fontosságát kiemelő, a mű megírásának okairól korrekten szóló előszava szerint a kötet elsősorban tanárok számára készült, annak tartalmi, módszertani és fogalmi színvonalát az ő igényeikhez és színvonalukhoz mérték. Ugyanekkor a kötet szerzői arra is gondoltak, hogy írásaik az érettebb tanulók, tanári segítséggel pedig minden tanuló számára is felhasználhatók legyenek.

A kötet diszciplinárisan szűk értelemben vett politikatörténet. A biztonságpolitika fő tényezőinek összefüggő bemutatását célozza meg tematikailag összefűzött tanulmányaival. Átfogó képet kíván adni azokról az emberiség sorsát meghatározó politikai változásokról, s közvetlen előzményeikről, amelyek az utóbbi évtizedben bekövetkeztek. A szerzők elsősorban a folyamatok valós okainak, értelmének, s várható következményeinek átláthatóvá tételét kísérlik meg. Másodsorban bőséges, konkrét, tényszerű információkat igyekeznek nyújtani, amelyek mindenkit segíthetnek egyéni véleményük kialakításában.

Haskó Katalin és *Hülvely István* közös tanulmánya a demokratikus politikai rendszerek működését és azok fontosabb intézményeit mutatja be. Minden bizonnyal azzal az igénnyel, hogy politikaelméleti alapokat, keretet nyújtsanak az új diszciplína

számára. A politika általánosabb megértése érdekében abból a kérdésből indulnak ki, hogy milyen szerepet kell a politikának a társadalomban betöltenie. Válaszukban a modern politika kettős értelemben is valóságot teremtő, konstitutív jellegét hangsúlyozzák. A politika azzal, hogy beavatkozásaik a társadalom életébe, viszonylagos társadalmi egyensúlyt teremt, s kiegyensúlyozza azokat a folyamatokat, amelyek önmagukban a társadalomban súlyos törésekhez vezetnének (elszegényedés, környezetszennyezés, társadalmi elégedetlenség stb.). Mindaz a konkrét, beavatkozó tevékenység, amelyre a politika vállalkozik, konstitutív abban az értelemben is, hogy politikai közösséget teremt: a társadalmi szükségletek kielégítése egybeesik annak a politikai közösségnek a megteremtésével vagy megerősítésével, amely legitimizálja mindazt, amit a politika tesz. A szerzőpáros bemutatja, miért és hogyan változott meg a demokrácia fogalma és jelentése az évek folyamán, valamint ismerteti a demokratikus politikai rendszer fontosabb intézményeit. A modern demokráciák az akaratképzéshez külön intézményeket, pártokat működtetnek. A szerzők bemutatják a politikai pártok kialakulásának történetét, azok fajtáit, egymáshoz való viszonyukat, a különböző pártrendszereket. Megvizsgálják a demokratikus politikai rendszer működését, a parlamenti többség és a kormányzás kérdését. A demokratikus rendszerek fontos intézménye a választás. A szerzők értelmezik annak funkcióit, illetve a választási rendszereket. Hangsúlyozzák, hogy nincs tökéletes választási rendszer. Végezetül a választási rendszerek és a parlamenti többség kérdéseit, illetve a képviselők jogait és kötelességeit taglalják. Összefoglalva: a szerzők a politikai rendszert mindenekelőtt olyan innovációs rendszerként értelmezik, amely alkalmas arra, hogy meghatározott történelmi körülmények között a társadalmi ellentmondások és érdekellentétek számára mozgásteret teremtsen.

Szemerkényi Réka a polgári-katonai kapcsolatokkal mint a biztonságpolitika önálló alterületével foglalkozik. Röviden áttekinti azokat a lehetőségeket, amelyek a hadsereg politikában betöltött szerepét jellemezhetik. A hadsereg politikai aktivizmusának egyik „alapeseteként" az ún. praetorianizmus veszélyét említi, amely kifejezés a haderő direkt és rendszeres, vagy akár folyamatos politikaformáló szerepét jelenti. Ismerteti azokat a megközelítéseket, amelyek ugyanarra a kérdésre keresik a választ: hogyan lehet minimalizálni a katonai hatalom befolyását a döntéshozatalra? Szemléletes a különbség a polgári demokráciák, illetve a kommunizmus gyakorlata között. A szerző sorra veszi azokat a közös pontokat, amelyek gyakorlatilag kivétel nélkül fellelhetők a polgári irányítás minden nemzeti rendszerében. Egy polgári demokráciában a hadsereg irányításának egyszerre kell a demokratikus és polgári ellenőrzést biztosítania, a kettő együtt jellemzi a nyugati demokráciákat. A szerző vizsgálat alá veszi a polgári ellenőrzés helyzetét, a jogi és intézményi reformokat Közép-Európában. Sokan a polgári ellenőrzést valójában felszínesnek, formálisnak, egy, a nyugatiak számára készített bemutatónak tartják. A szerző egyben biztos: csak a polgári társadalom érdeklődésének és egy szélesebb, hozzáértő polgári szakértői kör kialakulásával válhat az átalakulási folyamat valóban hosszú távon sikeressé.

Matus János és *Ujj András* a biztonság és a biztonságpolitika elméleti alapkérdéseivel, illetve a biztonságfelfogás változásaival foglalkoznak. A biztonság nehezen definiálható fogalom, ezért eddig nem is született olyan meghatározás, amelyet a témával foglalkozók többsége elfogadott volna. A szerzőpáros arra a definícióra szavaz, amely szerint a biztonság az emberi közösségek értékeinek védelmére, megőrzésére irányul. Ez kiegészül azzal a követelménnyel, hogy meg kell határozni a legfontosabb értékeket fenyegető veszélyek természetét és forrását. A biztonsági probléma fejlődésének eredményeként indokolt „nemzeti biztonságról", illetve „nemzetközi biztonságról" beszélni. Az európai folyamatok azt mutatják, hogy a két koncepció közötti különbség csökken,

és azok egyre inkább szervesen kiegészítik egymást. A biztonságpolitika meghatározása két alapvetően fontos elemet tartalmaz: az egyik egy szigorúan centralizált és koordinált állami funkció, amelyben a kormányé a végrehajtó szerep, a törvényhozás pedig az ellenőrzést tartja a kezében. A másik szerint a biztonságpolitika végső célja olyan alapvető nemzeti értékek védelme, amelyeket a társadalom meghatározó csoportjai elfogadnak, fontosnak tartanak és ennek következtében az adott biztonságpolitika széles körű társadalmi támogatottságot élvez. A szerzők a nemzeti értékek alapján meghatározott nemzeti érdeket olyan iránytűnek tekintik, amely utat mutat a politikai döntéshozók számára. Az új helyzetben a biztonsági funkciókat ellátó kormányszervek is keresik új feladataikat. A szerzők bemutatják azokat a demokráciákban bevett megközelítéseket, amelyek a biztonság és a gazdaság kapcsolatát vizsgálják, majd felvillantják a biztonságfelfogás változásait. A katonai biztonság a nyolcvanas évek második felére elvesztette prioritását. Az előtérbe kerülő problémák elsősorban gazdasági és szociális eredetűek, tehát megoldásukban is a gazdasági és szociális elemeknek kell dominálniuk.

Fülöp Imre a biztonságot veszélyeztető tényezőket mutatja be és elemzi. Röviden áttekinti ezek történelmi alakváltozásait. A döntő változás a 20. század második felében következett be a katonai jellegű veszélyek abszolutizálásának megszűnésével és a biztonság más, politikai, gazdasági, ökológiai, szociális dimenzióit fenyegető veszélyek reálisabb értékelésével. Osztályozza a biztonságot veszélyeztető tényezőket. E kihívások és kockázatok származásuk, nagyságrendjük, hatókörük és jellegük (szintjük), valamint a szerint osztályozhatók, hogy elsődlegesen a biztonság mely összetevőjére fejtik ki negatív hatásukat. A szerző vizsgálja az új, globális hatókörű – és ezért kezelésükhöz a nemzetközi közösség összefogását igénylő – fenyegetéseket. Ezek: a tömegpusztító, elsősorban a nukleáris fegyverek ellenőrzés nélküli elterjedése (újabb nukleáris hatalmak keletkezése, a volt szovjet nukleáris fegyverek vagy azok alkotórészeinek illetéktelen kezekbe kerülése és a hasadóanyagok csempészete, valamint a nukleáris szakemberek „elcsábítása", a brain-drain), a létfontosságú energiaforrásokhoz való hozzájutás megakadályozása, a terrorista és szabotázs akciók, a csökkenő gazdasági erőforrások, a tömeges migráció és az ökológiai problémák.

A Magyarországra és közvetlen környezetére, a közép-európai térségre ható lehetséges politikai jellegű kihívások és kockázatok döntő mértékben magából a rendszerváltásból, a Varsói Szerződés felbomlásából, valamint az évtizedekig elfojtott nemzetiségi, etnikai és vallási feszültségek felszínre kerüléséből fakadnak. A magyar társadalom élet- és létfeltételeit napjainkban már közvetlenül veszélyeztetik a fegyver-, a kábítószer- és az embercsempészethez kapcsolódó, erőszakos eszközöket alkalmazó nemzetközi bűnözés, valamint a terrorizmus különböző formái, a hazai szervezett bűnözésből eredő fegyveres akciók, illetve a fajgyűlöletet nyíltan hirdető politikai csoportok.

Gazdag Ferenc a biztonságpolitikai intézményeket tárgyalja. Áttekintésében négy intézményről szól: az európai szintet képviseli az Európai Unió, illetve a Nyugat-európai Unió, az euro-atlanti szintet testesíti meg a NATO, a pán-európai szintet az OSCE-vel (Európai Biztonság és Együttműködés Szervezete) lehet leírni, amely már mind földrajzi kiterjedés, mind tagságát, mind pedig működése jellegé tekintve az egész földet átfogó nemzetközi szervezet, az ENSZ felé mutat. Mivel az ENSZ-ről és főhatóságairól, illetve szakosított szerveiről viszonylag sok információ érhető el, az áttekintés itt a legrövidebb. Bővebb viszont az Unió és a NATO bemutatása. Az 1992-es maastrichti szerződés az Unió második pillérévé emelte a közös kül- és biztonságpolitikát. A jugoszláv válság rávilágított arra, hogy a nyugat-európai államok biztonsági együttműködésének sok-sok nehézséggel kell szembenéznie, s még nagyon hosszú az út a valódi cselekvőképességig. A közép- és kelet-európai

rendszerváltásokkal, tágabban fogalmazva a kétsarkú nemzetközi rendszer szétesésével megszűntek a NATO létrehozását kiváltó okok. A szervezetnek a legitimitás alapvető kérdésével kellett szembenéznie. A változó NATO-nak új stratégiai koncepciója van, s együttműködik a hajdani ellenfelekkel. 1997. évi júliusi, madridi csúcstalálkozóján a szervezet úgy döntött, hogy három országot (Csehország, Lengyelország, Magyarország) hív meg a csatlakozási tárgyalásra. A közel 50%-os részvétellel megtartott magyarországi népszavazáson a megjelent választók mintegy 85%-a támogatta a csatlakozást. A szerző vázlatosan ismerteti az EBEÉ (1994-től EBESZ) intézményesülésének folyamatát, tevékenységét.

Nagy László és *Szentesi György László* a fegyverkezés és a leszerelés kérdéseit vizsgálják 1945–1995 között. A biztonságnak – még szűken vett katonai értelemben is – több összetevője van, közöttük előkelő helyet foglal el a fegyverkezés. A szerzők bemutatják a két szuperhatalom közötti fegyverkezési versenyt. A fegyverkezés azonban nem „mindenható". Helyet hagy más összetevőknek is. A tárgyalások a 20. században, különösen a második világháborút követően a biztonság fontos, esetenként meghatározó tényezőivé váltak. Tért hódított az a felismerés, hogy a biztonság csakis kölcsönös lehet, továbbá az, hogy a fegyverzetkorlátozás hatalmas jogi, szervezési és technikai munkát igényel. A szerzők részletesen taglalják az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti fegyverzetkorlátozási és -csökkentési folyamatot, amely az atomfegyverek legveszélyesebb változatai, a hadászati támadófegyverek területén kezdődött meg (SALT-I, SALT-II, INF, START-I, START-II). Az 1973–1989 között, a hagyományos fegyverek korlátozásáról Bécsben folytatott sokoldalú tárgyalások szerződés nélkül zárultak. Megegyezés 1990 novemberében született. A szerzők bemutatják, hogy ha az egyenlőtlenségeket nem is lehet teljesen felszámolni, a szerződés végrehajtása esetén azok jelentősen csökkennek, a meglepetésszerű támadásra pedig gyakorlatilag egyetlen ország sem lesz képes. Ezt követően a szerzők a fegyverzetkorlátozás kérdéseit taglalják a jugoszláv utódállamok területén, majd a nukleáris fegyverek hidegháború utáni szerepét részletezik. Foglalkoznak a katonai űrtevékenységgel, a biológiai és a vegyi fegyverek tilalmával, az atommentes övezetek létesítésével és a fegyverkereskedelem kérdésével. 1987 és 1995 között a fegyverek nemzetközi kereskedelmének nagyságrendje kevesebb mint felére esett vissza.

A szerzők a nemzeti értékek alapján meghatározott nemzeti érdeket olyan iránytűnek tekintik, amely utat mutat a politikai döntéshozók számára. Az új helyzetben a biztonsági funkciókat ellátó kormányszervek is keresik új feladataikat. A szerzők bemutatják azokat a demokráciákban bevett megközelítéseket, amelyek a biztonság és a gazdaság kapcsolatát vizsgálják, majd felvillantják a biztonságfelfogás változásait. A katonai biztonság a nyolcvanas évek második felére elvesztette prioritását.

Dunay Pál az 1990-et követő időszak magyar biztonságpolitikáját mutatja be. A hangsúlyt az ország nemzetközi kapcsolataira helyezi, az ország belső biztonságának kérdéseivel nem foglalkozik. A magyar kül- és biztonságpolitikának a rendszerváltás óta három ún. prioritása van. Ezek: kapcsolódás az euro-atlanti intézményekhez, majd integráció ezekbe a szervezetekbe; jószomszédi kapcsolatok; a határon túl élő magyar kisebbség támogatása. Részletesen foglalkozik a külpolitika három fő cselekvési irányával, egyensúlyával. Ezután a

magyar országgyűlés által 1993 márciusában elfogadott biztonságpolitikai alapelvek kapnak helyet írásában, majd röviden szól a magyar fegyveres erők védelmi képességéről. A szerzőnek az a véleménye, hogy az elmúlt nyolc évben nem összpontosult kellő figyelem a tényleges védelmi képesség fenntartására, növelésére.

Szabolcs Ottó módszertani alapvetésében a biztonságpolitikai ismeretek természetes helyét az Ember és társadalom műveltségi tömbben jelöli ki, tanításukhoz pedig a történelem- és az osztályfőnöki óra pedagógiai „fegyvertárának" bevetését javasolja.

A tanulmányok mindegyike jó, szakmailag megalapozott, új ismereteket is nyújtó, nagyon hasznos munka. A könyv értékét nagyban növeli a témákhoz kapcsolódó szakirodalom, a munkafüzetbe illő kérdések és feladatok közlése. A szakirodalom jó eligazodást ad azoknak, akik tovább akarnak lépni e területen.

Elismerő szavaimmal nem akarom azt állítani, hogy minden kérdésben egyetértek a szerzőkkel. A könyv szerkesztéséhez úgy viszonyulok, mint kiindulóponthoz, s nem végszóhoz. Ezért feljogosítva érzem magam néhány gondolat megfogalmazására. Távol álljon tőlem, hogy bíráljam a könyvet, de szabadjon megkérdeznem: arányban vannak-e az egységesség terén tett engedmények az oktatás informálásának gyorsaságával? Ellensúlyozza, ellensúlyozhatja-e az időfaktor a könyv szerkesztésében figyelmen kívül hagyott konvenciókat, formai szabályokat? A kérdések nem azt akarják sugallani, hogy a recenzens tudja a rájuk adandó válaszokat. Mindössze azt állítom, hogy a munkát tovább kell folytatni. Ez csak az első lépés legyen ezen az úton.

Biztonságpolitika. Szerk.: SZABOLCS OTTÓ. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, ELTE BTK–MTT Tanári Tagozat Bp. 1997. 196 old.

Sz. Varga Lajos

Biztonságpolitika

Nem lehetett eldönteni, kik lepődtek meg igazán azon a tanácskozáson, amelyet Biztonságpolitikánk tegnap és ma címmel szerveztek a Magyar Honvédség Művelődési Házában. Vajon a kezdeményezők, akik nem számítottak ekkora érdeklődésre, vagy a meghívottak, a történelmet oktató pedagógusok, akik ugyancsak nem akarták elhinni, hogy köreikben ekkora a kíváncsiság a biztonságpolitika aktuális kérdései iránt?

Meglepetés ide vagy oda, a konferencia sikere mindkét oldal reményeit igazolta. Miszerint igen is helye van a magyar oktatás rendjében a biztonságpolitikának annak ellenére, hogy egyelőre egyetlen oktatási intézmény hivatalos tematikájában sem szerepel. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem ősztől már tervezi tantárgyként indítani a témakört, és lehet, hogy az ELTE-n is hallgatható lesz. Ez ugyan kezdetnek nem rossz, de ezek mellett kérdés, hogy mi történjen a közép- és általános iskolás diákok kíváncsiságának kielégítésével?

A tanácskozás szervezői azt a hiányérzetet igyekeztek enyhíteni, amely elsősorban a pedagógusok részéről volt érzékelhető, hiszen a tájékozatlan tanár nem képes a diákság kíváncsiságát hitelesen kielégíteni, ha az előtte sem ismert biztonságpolitika kérdései merülnek fel. Nos, a konferencia valamennyi résztvevője kézhez kaphatta azt a segédkönyvet, amelyet *Biztonságpolitika* címmel éppen a pedagógusok számára állított össze egy jeles, a témában magas szinten járatos szerzői, szerkesztői grémium. A több tanulmányt magában foglaló kötetet a Honvédelmi Minisztérium Straté-